

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

red. en sekr. riouwstraat 59, wormerveer

adm.: merelhoven 273, capelle a.d. ijssel

E. R. POSTMA — EINDHOVEN

Genesis 16 (inleiding)

Hoe vertel ik het kinderen?

Wie op school — al is het een kleuterschool — bijbelse geschiedenis mag vertellen, is te benijden. Wat is mooier dan aan kinderen Gods grote daden voor en door en met mensen te verhalen? En hebben lang geleden niet priesters en levieten „het kind Israël“ (vgl. Gal. 3 : 24, 25) precies zo vertrouwd gemaakt met zijn God — vertellend, verhalend?

Daarmee is tegelijk aangegeven hoe groot de verantwoordelijkheid van de verteller of vertelster is. Je geeft het kind immers een beeld van God mee. En wil je niet met het tweede gebod in conflict komen, dan dient dat een eigen denk-beeld te zijn, maar „teken“ je de HERE God zó als Hij zichzelf bekendmaakt in de Heilige Schrift.

Hoe vertel je bijv. over Gen. 16, dat verhaal waarbij Sarai, Hagar, Abram en Ismaël betrokken zijn? Terecht stelt ds I. de Wolff de vraag: „waarom heeft de Heilige Geest deze gebeurtenis in de Schrift opgenomen? Is dit een tragisch hoofdstuk uit een familieroman met een happy end? De vraagstelling is tevens het afwijzend antwoord. De Schrift geeft geen familieromans, maar is openbaring Gods“ (De geschiedenis der Godsopenbaring, I, pg. 361).

Daar zijn we het goed mee eens. Bijna even goed als met zijn volgende vraag: „Is de bedoeling, te laten zien, hoe God de gezagsverhoudingen wil geëerbiedigd zien? Allermínst. Want al ontkennen we niet, dat hij de God van het gezag is, toch is de historie niet geschreven om zijn wet te doen kennen, althans hier niet“ (pg. 361, 362). We voegen eraan toe: historische gebeurtenissen en menselijke handelingen zijn niet normatief, stellen niet de norm, maar moeten aan Gods norm gemeten worden.

De vader der gelovigen moet er aan geloven

Tegelijk echter zou het erg onbillijk zijn het gedrag van mensen als Sarai en Abram te meten met nieuwtestamentische normen, zeker als die dan ook nog vertaald worden in twintigste-eeuwse vormen. Niet alleen slaan we dan aan het zedemeesteren (wie verleent ons daartoe het recht?), maar we brengen dan ook niet in rekening de hoeveelheid (liever: hoe-weinig-heid) aan openbaring waarover bijv. Abram en Sarai beschikten. Hoe weinig wij tot zulk oordelen bevoegd zijn, blijkt uit de Heilige Schrift zelf.

Dat valt te demonstreren aan de derde vraag die De Wolff stelt: „Wil de HEERE ons toonen, hoe het leven in Abrams tent moest worden gebracht onder de tucht van zijn ordinantiën en de scheef getrokken verhoudingen moesten worden hersteld? Want inderdaad is er onrecht geschied en schandelijk gesold met Hagar.“ Weliswaar schuift hij de schuld in eerster instantie op Sarai, bijna als een parallel van Eva's optreden in het paradijs. Immers: „De ellende is begonnen met het dwaze voorstel van Sarai.“

Verderop spreekt hij van: „het geknoei van Sarai“ en „de onbillijke beschuldiging van Sarai aan Abrams adres.“ En alsof dat nog niet voldoende was: „Sarai behandelt Hagar op krenkende wijze. Zij bestraft niet slechts, maar vernedert haar. Hoewel toch bij Sarai de eerste schuld was. Liefde heeft plaats gemaakt voor haat. En het gevolg was, dat Hagar de vlucht nam om zich op die wijze te onttrekken aan de verdrukking, die haar werd aangedaan in Abrams tent.“ Maar in de volgende zin worden de fiolen van toorn en verontwaardiging uitgegoten over Abrams hoofd: „Hij, die in zijn zaad zou verdrukt worden (De Wolff denkt aan

Israëls historie, P.) is zelf verdrukker geworden door heel die handelwijze met Hagar, waaraan ook hij medeschuldig was“ (pg. 362, 363). Hij schroomt dan ook niet hier het woord „zonde“ te gebruiken.

Het oordeel geveld in Gal. 4?

Nee, ook Abram de vader aller gelovigen komt er bij De Wolff niet zo best af. Hij heeft er gelukkig wel oog voor „om welk motief“... Abram zaad verwerkt heeft bij... Hagar. De Heilige Schrift deelt dit z.i. mee „opdat we over Abram geen verkeerde conclusies zouden trekken“! (pg. 363) Hij stelt zelfs de vraag: „welk innerlijk verband is er tusschen deze geschiedenis en de voorafgaande?“ (pag. 364). Begrijpelijk, want juist in Gen. 15 : 6 wordt uitdrukkelijk vermeldt: en hij — Abram — geloofde in den HERE, en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid. Maar daarom blijft hem niet veel anders over dan (m.i. op een verkeerde manier) gebruik te maken van Paulus' woorden: er staat immers geschreven, dat Abraham twee zonen had, één bij de slavin en één bij de vrije; maar die van de slavin was naar het vlees verwekt, doch die van de vrije door de belofte (Gal. 4 : 22, 23). „Naar het vlees“ zou dan blijkbaar betekenen: Op zondige wijze, ongelovig. En „door de belofte“: in gelovig vertrouwen.

Bij die verklaring van Gal. 4 blijft er voor De Wolff ook maar één oplossing over: „Het was dus een vleeschelijk ingrijpen in het werk Gods. Er was niet het ootmoedige vragen, zoals Maria, de moeder des Heeren tot den engel zeide: „Hóe zal dat wezen“? Er was niet een geloovig wachten op Gods tijd. Bij beiden schoot het geloof telkort. Het geloof zonk in. Zondige overwegingen kregen de overhand. Men ging zaad onderschuiven! Dat was het schrikkelijke in heel die historie. Toen Ismaël geboren werd, ja, toen had Abram inderdaad zaad, eigen zaad, maar uit de dienstbare en niet uit de vrije. Zaad — niet uit geloof, maar uit het vleesch, uit zondige overwegingen en uit een zondige levenswandel. Hier dreigde Gods werk te worden verwoest! Abram... was bezig Gods verbond, zoals hij dat ge-

geven heeft en bedoeld heeft, teniet te maken door niet geloovig te wachten op Gods tijd en wijze“. (pg. 364, 365).

Spreeken de Schriften geen andere taal?

En nu de sluizen der toorn eenmaal wijd geopend zijn, valt het te begrijpen dat je hier zelfs van satanswerk kunt spreken. Immers hij vervolgt de vorige zin met: „Veel geraffineerder dan in Egypte (Gen. 12 : 10-20; P.) was hier de aanslag van den duivel op het werk des HEEREN. Genesis 16 laat zien, op hoe sluwe wijze Satan poogde in te grijpen in de heilshistorie en op welk een schrikkelijke wijze een conclusie getrokken werd uit de verbondssluiting. Als bij wijze van spreken God niet zelf had ingegrepen zou Abram in Ismaël werkelijk het beloofde zaad gezien hebben en had het verder aan de geloofsactie ontbroken om de eigenlijke vervulling af te wachten. Abram hadde zich met een schijn-vervulling tevreden gesteld.“ (pg. 365).

Ieder kan zien: er blijft van de vader aller gelovigen in Gen. 16 niet veel goeds over. Hij — of liever zijn geloof — is gewogen en te licht bevonden. Zelfs naar de maatstaven van de man die weet, dat het in de Heilige Schrift niet gaat om familieromans met een happy ending, maar er oog voor heeft dat hier heilshistorie wordt geschreven.

Ten dele hangt dat samen met een m.i. foutieve uitleg van „naar het vlees“ in Gal. 4. Lees voor die uitdrukking eens: „binnen het raam, het kader van menselijke mogelijkheden“, dan kom je ook t.a.v. het „door de belofte“ tot andere conclusies.

Maar bovenal, als wij ons opwerpen als keurmeesters van Abrams mate van gelovigheid, dan lopen we wel vast wanneer we zowel Jacobus (2 : 23) als Paulus (Rom. 4 : 3) horen citeren: Abraham geloofde God en het werd hem tot gerechtigheid gerekend. En wat dan te denken van Jezus' woorden: indien gij kinderen van Abraham zijt, doet dan de werken van Abraham! (Joh. 8 : 39).

Het Oude Testament in onze tijd

(1)

Uw uitnodiging aan mij om te komen spreken over het Oude Testament in onze tijd laat weer eens zien, hoezeer het Oude Testament op het ogenblik in de belangstelling staat. Dat is niet in alle perioden van de kerkgeschiedenis het geval geweest. En men vindt het ook niet onder alle groeperingen der christenheid. Door alle tijden heen en overal verspreid kom je het wel tegen, dat de mensen zich gemakshalve beperken tot het Nieuwe Testament bij hun bijbelgebruik. Mede ten gevolge daarvan heersen er omtrent het Oude Testament grote misverstanden. Maar bij ons in Nederland is het zo, dat vooral na de tweede wereldoorlog het Oude Testament zich in een grote belangstelling mag verheugen. Het vreselijke dat Israël is overkomen, heeft daar ook wel grote invloed op gehad. Daarom ook vind je vandaag veel belangstelling voor het Oude Testament die hand in hand gaat met belangstelling voor Israël, de nieuwe staat en z'n toekomstig lot in bijbels licht. Dit samenstel van onderwerpen echter zal ik in mijn spreken over het Oude Testament zo veel mogelijk trachten mis te houden. Het is tezeer een onderwerp op zichzelf. En, wat belangrijker is, er is voor de christen een vitaal belang in het Oude Testament gelegen, ook afgezien van het moderne Israël. Ik bedoel dat het moderne Israël er niet altijd zo uitdrukkelijk bij ter sprake behoeft te komen. Al zullen we het ook niet expres vermijden.

De eerste stelling luidt: *Wij hebben het Oude Testament nodig, om de boodschap van Jezus Christus in het Nieuwe Testament te verstaan.*

Wanneer er een bijbeluitgave zou vervaardigd worden, waarin alle aanhalingen van het Oude Testament in het Nieuwe Testament vet gedrukt zouden staan, zouden we merken dat het N.T. zwart zag

Kerkelijk Leven

van de citaten uit wet en profeten en psalmen. We zouden dan ook merken dat de meeste aanhalingen afkomstig zijn uit de profetie van Jesaja (het tweede deel), en de psalmen. Een aanwijzing dat daar in de schatting van het N.T. het hart klopt van het Oude Testament.

Maar natuurlijk kun je dat kloppende hart niet van de rest van het lichaam isoleren, want het zou dan gauw ophouden met kloppen. Het geheel van het Oude Testament komt in het Nieuwe aan het woord. Zowel het boek Genesis als het boek Esther. Soms zijn die aanhalingen zeer fundamenteel, zoals bijvoorbeeld wanneer Jezus zich beroept op wat in het begin van het boek Genesis staat over man en vrouw, die in het huwelijk tot één vlees worden (Matth. 29 : 5). Soms ook lijkt een aanhaling nauwelijks een functie te hebben en schijnt ze alleen maar gedaan te zijn om een zekere stijlovereenkomst te krijgen. Zo vraagt Herodes aan de dochter van Herodias: „Zo wat gij van mij zult eisen, zal ik u geven, ook tot de helft mijns koninkrijks” (Marc. 6 : 23). In deze woorden horen we de vraag van Ahasveros aan Esther: „Wat is u, o koningin Esther, of wat is uw verzoek? Het zal u gegeven worden, ook tot de helft des koninkrijks”. (Esther 5 : 3). Dit komt meer voor, dat het Nieuwe Testament zich uitdrukt in de stijl van het Oude. Daaruit blijkt dan, dat het Nieuwe Testament geschreven werd voor mensen die het Oude lezen ongeveer zoals wij ook de tale Kanaäns wel eens gebruiken temidden van bijbellezend publiek.

Maar dat is natuurlijk niet het belangrijkste en je kunt ook moeilijk volhouden, dat om deze dingen het Oude Testament nodig is om het Nieuwe te verstaan.

Nee, maar anders wordt het, wanneer we bijvoorbeeld in het Nieuwe Testament de woorden tegen komen (ze zijn van Johannes de Doper): „Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt”, (Joh. 1 : 29). Om de

sprake van dit woord te verstaan is het nodig iets te weten over de Oudtestamentische dienst der verzoening, die plaats vond door het offeren van (o.a.) lammeren, zoals ook het lied van de lijdende Knecht des Heren daarop zinspeelt: „Als een lam werd Hij ter slachting geleid...”, (Jes. 53 : 7). Hier wordt de Oudtestamentische achtergrond toch wel bijna onmisbaar om het Nieuwe te verstaan. En let wel, dat geldt dan met name voor de centrale prediking van het Nieuwe Testament, want die zin „Zie het Lam Gods...” mogen we toch echt wel centraal noemen. Iemand heeft eens gezegd: „als we het Oude Testament dicht doen, dan zou het stil worden op de kruisheuvel” (Noordmans). Degene die dit zei, bedoelde in het licht te stellen, dat er van de kruiswoorden van de Heiland meerdere zijn, die zo aan het Oude Testament ontleend zijn: „Mij dorst” (Joh. 19 : 28; Ps. 69 : 22), „Het is volbracht” (Joh. 19 : 30; Ps. 22 : 32), „Vader, in uwe handen beveel ik mijn geest” (Luc. 23 : 46; Ps. 31 : 6). Woorden, waardoor het Oude Testament in de kern van het N.T. ter sprake komt.

Dit alles is geheel in overeenstemming met wat de Here Christus zelf tot de Joden gezegd heeft, dat de Schriften van Hem getuigden, (Joh. 5 : 39). Hij zei dit en toonde het ook aan. „En begonnen hebbende van Mozes — dat wil zeggen: van Genesis af, want Mozes geldt als de auteur van de Pentateuch — en al de profeten, legde Hij hun uit in al de Schriften hetgeen van hem geschreven was” (Luc. 24 : 27). Doorlopend eigenlijk verwijst het Nieuwe Testament naar het Oude als z'n eigen achtergrond. Het is het Oude Testament dat ons de grondwoorden leert spellen, die in het Nieuwe Testament een beslissende rol spelen in de prediking ervan. Woorden als: zonde, genade, vergeving, verzoening, verlossing, de Christus, het oordeel, het Koninkrijk, en zoveel meer.

Nu zou iemand kunnen zeggen: maar het Nieuwe Testament zelf haalt toch al precies datgene uit het Oude aan, dat belangrijk is? De aanhalingen uit wet en profeten in het N.T. zijn als het ware de krenten uit het brood? De rest van het Oude Testament is daarom wel te verwaarlozen? Het belangrijkste ervan staat toch al in het Nieuwe? Ik zal dat niet direct ontkennen. Alleen is deze redenering even dwaas, als wanneer je zou beweren, dat je op de snaren van een viool wel kunt spelen zonder klankkast. Dat kan misschien wel, maar je mist toch veel. Zo missen we veel als we zeggen: het O.T. kunnen we wel dichtlaten, want het belangrijkste ervan staat toch al in het Nieuwe. Je zou dan — om

Tekst van de toespraak op de Vrouwencontactdag op 17 september j.l. te Rotterdam gehouden.

een ander voorbeeld te gebruiken — een gedichtenbundel kunnen dicht laten om met een uittreksel te volstaan.

Het is waar dat je met de zin „Zie het Lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt”, behalve naar het O.T. ook kunt gaan naar de brief aan de Hebreërs, die inderdaad betrekkelijk veel over Israëls offerdienst doorgeeft. Het is verder ook waar, dat je voor wat Mattheüs en Lucas vertellen over de geboorte van de Here uit de maagd, het Oude Testament niet strikt nodig hebt. Maar als je dan ziet hoe juist dat Oude Testament deze wonderlijke geboorte van de Zaligmaker als het ware stap voor stap heeft voorbereid, te beginnen met de wonderlijke geboorte van Isaäk tot en met de profetie van Jesaja 7, waarin gezegd wordt dat de ware zoon van David meer ontvangen dan verwekt zou zijn — wel, dan helpt het Oude Testament ons te verstaan, waarom de weg der verlossing zo lopen moest.

Hier gebruik ik een woord, waarop ik even in moet gaan, en dat is het woord 'moeten'. Dat komen we meer dan eens in het N.T. tegen. Bijvoorbeeld in Luc. 24 waar ik al een aanhaling uit deed. Daar lezen we: „Moest de Christus dit alles niet lijden en alzo in Zijn heerlijkheid ingaan?”, (Luc. 24 : 26). Of in de lijdensgeschiedenis volgens Mattheüs, waar de Here zijn jongeren afhoudt van gewapend verzet bij zijn arrestatie en dan zegt: „Hoe zouden anders de Schriften vervuld worden, die zeggen, dat het alzo geschieden moet?”, (Matth. 26 : 54). Om dit moeten te verstaan, hebben we inderdaad het O.T. nodig. Want het Oude Testament maakt ons vertrouwd met de stijl van het goddelijke handelen. En Gods weg met Jezus Christus zijn Zoon sluit bij deze stijl aan en móet daar ook bij aansluiten, wil God God blijven. Dit is een zeer belangrijk gegeven: het O.T. maakt ons vertrouwd met de stijl van het goddelijke handelen. Het O.T. studeert ons een herkenningsmelodie in, die ons bij het lezen van het N.T. slag op slag te binnen schiet, zodat wij zeggen: Hij is het weer. En: Hij is het hier nu helemaal. Want het N.T. is niet de herhaling, maar de vervulling van het O.T. De stijl van het goddelijke handelen komt er in het N.T. pas volledig uit.

Correctie op het Christendom

(4)

We hebben gezien hoe bont het beeld wordt, wanneer we Hegel op de voet volgen. Vooral het beeld van onze wereld, het boze, dat toch een plaats heeft veroverd in de goddelijke idealiteit! Maar ook het beeld van god, die de eindigheid, de afval in eigen idee heeft opgenomen, is een verbazende denkconstructie! We zien er duidelijk aan, dat de vraag, „hoe god in elkaar zit” aan het speculatieve denken ontspringt; dat menselijke denken, dat juist tot onderwerp heeft, wat niet onmiddellijk waarneembaar is en als denken zich geen grens laat stellen. Omdat het de eerste fout al heeft gemaakt, dat kennen denken is, en ook: dat denken, de rede, het „zijn van het zijn”, van de ene gesloten werkelijkheid is. De uitkomst van dat denken strookt natuurlijk niet met Gods openbaring in de Schrift.

Het logisch denken over „het zijn” omvat dus zowel god als de eindigheid. Wat eindig is, heeft zijn grens. Al is het maar een kwaliteit, waarin het anders is dan iets anders. Daarin is het *negatie* van de andere. Dat betekent: „Ik ben dat niet”; *niét*: dat andere „is” niet! Een heel speciaal gebruik dus van dat woord negatie. Zo kan Hegel stellen, dat het eindige betrokken blijft op wat het negeert, als op zijn mogelijkheid, waarmee het iets kan beginnen. Betrokken op wat uitgesloten is! Waarom uitgesloten? Omdat het niet ident kan zijn met het andere. En Hegels hele wijsbegeerte streeft naar het ene, idente, eeuwige, redelijke, de idee, god. Deze uitdrukking: „uitgesloten” is helemaal bepaald door Hegels vooronderstelling!

Daarom kan die situatie niet blijvend zijn — ook wéér een vóóronderstelling — maar wordt tot negatie van de negatie gedreven. En als we dan gaan rekenen als Bartjes, dan blijft er geen ontkenning, negatie meer over. Dan hebben we het eeuwige ware! Dat niet voor 100% bestaat, zoals we hebben gezien. Het eindige en oneindige zijn in zekere zin één! Dat zijn gedachtenspinsels, waar een gewoon mens niet bij kan. Hegel tracht een oplossing te geven met het eeuwige liefdesspel tussen de godsfasen, dat eeuwige proces met zijn tijdloze momen-

ten, die toch elkaar in een reeks opvolgen!

Daar komt dan nog iets nieuws bij, dat typisch is voor de mens der Verlichting: het vooruitgangsgeloof. De eenheid wordt nl. bereikt op een hoger niveau! God ontplooit zich door het menselijk denken in zijn zelfkennis. Zo is de nood van het „kruis” toch niet ijdel!

God (de idee) is daarom voor Hegel geen star iets, zoals bij Plato. Van Aristoteles nam hij over, dat de idee de ontwikkeling leidt; en, zegt Hegel, zich zelf ook ontwikkelt. Alles is in ontwikkeling, zij het dan in redelijke ontwikkeling. Alles in opgaande lijn. *Historisme*. De waarheid wisselt in haar gestalten, neemt telkens het nieuwgevonden redelijke in zich op, maar is in elke ontwikkelingsfase toch de waarheid. Daarom zijn uiteindelijk in de idee alle onderscheidingen vloeibaar en doorzichtig. We hebben daar immers de eenheid der tegenheden! Daarom past de ketterij der modaliteiten van Sabellius zo goed in dit denksysteem. Fraai is ook: de deugden gods kunnen niet gescheiden blijven, want dan bestond de eindigheid; dat mag niet volgens het denkpatroon. De deugden zijn in de innerlijke „Geschichte” van god alleen maar momenten, net zoals trouwens de „personen”.

Hegel geeft geen verklaring van deze grondstelling van zijn redegeloof. Hij heeft voor die belijdenis zelfs gedachten uit ons geloof nodig, hoe vervormd ook. Want geloven is iets anders dan redeneren.

Ondanks de oneindige smart en het „kruis” is de wereld een afbeelding van gods goedheid. (Die dus redelijk is!): Hij gunt haar het eindige bestaan — maar neemt het weer op in zichzelf! De wereld beeldt ook gods gerechtigheid af: want daaraan wordt voldaan als het eindige zichzelf ongenoegzaam toont en zich opheft (= wordt opgeheven).

In dat zich-opheffen van het eindige, van de mens speciaal, toont hij de „analogia entis”, de trek waarmee zijn bestaan overeenkomt met het bestaan gods. Dus niet in wat bestendig lijkt — de rede — maar juist daarin, waar hij zich echt eindig toont. De dood wordt beeld gods! Want de dood is doorgang naar de eeuwige idee, waarheen het absolute ook altijd weer door-gaat in het proces van zijn liefdesspel.

God blijft in alle fasen van het spel „bij zichzelf”. Dat is te begrijpen, dat leerde Sabellius ook. En dan is het eindige tussen de fasen ook maar schijn, een spel-momentje. Doch daarmee hebben we het eindige toch wél als een moment binnen god! En het eindige is het kwaad. Ja zelfs spreekt Hegel van *afval*, als de vaderfase van God de zoonfase buiten zichzelf „stelt”. Daarmee hebben we de hoogte wel! Dat is voor een Christen een ondragelijke gedachte. Wij geloven aan de schepping, niet aan een buiten-zich-zelf plaatsen.

De oorsprong van het kwaad is ook voor ons een mysterie. Maar we weten, dat het niet in de HERE is!

Ergens zegt Hegel, dat de zoon — dus de tweede fase — de waarheid van de wereld is. De waarheid is hier: het redelijke punt, waar het op aan komt. Nu: de wereld is afhankelijk, radicaal afhankelijk van het buiten zich plaatsen van de idee; en zo ook de zoon-fase! Het is de waarheid van de wereld géén zelfstandigheid te bezitten, dat is haar idealiteit. Toch weer anders dan bij god. Want de fasen bij hem zijn geen tijdsmomenten, in god is er alleen een logische volgorde. Maar het logische eerder en later is óók een tijdsverschijnsel, nl. van de logische tijd! Het gekunstelde van Hegels redenering is duidelijk te zien.

We hebben bij Hegel met Sabellius te maken. Maar ook Pelagius behoort tot zijn geestelijke leidslieden. De eindige geest keert procesmatig terug naar het absolute. De mensheid komt tot haar bestemming door haar eindigheid op te offeren — en wat een vragen rijzen hier! En die eindigheid is het boze. Achter heel deze dogmatiek zit de gedachte, dat de eindigheid vrijwillig, zelf-gekozen is. Dat zijn we nog niet tegen gekomen; maar zal wel voortkomen uit de „analogia entis” met de zoon-fase, die als godsfase toch niet ónvrijwillig afviel! Maar dan ligt het ook „in de rede” dat het in de vrijheid van de mens ligt die eindigheid — die zonde, die afval — weer op te heffen. En dat is Pelagius! De „vrije wil”; het *liberum arbitrium*.

Maar daarbij stuit de mens wél op weerstand. Ook onze bekering is moeilijk! Is de dood dan de enige mogelijkheid voor de mens om de eindigheid achter zich te laten? Zover gaat Hegel niet. „Peisithanatos”: de „Dood-aanprater” laat hij als bijnaam toch maar aan die filosoof uit de Oudheid over! Oplossing geeft Hegel zo: de ziel doordringt het lichaam om het tot haar bezit te maken; ze stuit daarbij op de weerstand van iets, dat puur organisch is. Dat beséft de ziel, en... o wonder... daarmee is de grens overschreden en blijft de lichamelijkeheid als „vreemd” achter... als U zich dat kunt voorstellen!

Tot de redactie is toegetreden

Ir. A. W. Biersteker

te Maarssenbroek.

Ir. Biersteker heeft gestudeerd

aan de Technische Hogeschool

te Eindhoven en is thans

als stafwerker verbonden aan

het Centrum voor Reformato-

rische Wijsbegeerte te

Maarssen.

Wij heten het nieuwe redactie-

lid gaarne welkom in de kring

van „Opbouw” en wensen

hem veel zegen toe in zijn werk

ook ten behoeve van ons blad.

Het Bestuur

Vraag blijft wel, hoe de mens zelf zijn bevrijding tot stand kan brengen, als hij immers gebonden blijft aan de natuur. Dat is een moeilijke vraag. Maar er is een troost! Het leven van god, waarin het anders-zijn immers is opgenomen, leert, dat dus dat anders-zijn niet hindert. De verzoening — het aanvaarden — maakt de eenheid tussen god en mens. De zoon blijkt een ander dan de vader, maar blijft ten volle god.

Dat kan, omdat god feitelijk alleen het „hart” aanziet; en dat is de ideële kern. Dus is ook hier het anders-zijn, net als bij de zoon-fase, géén waar-blijvend moment! De menselijke gebrekkigheid doet geen afbreuk aan zijn bestemming: capax infiniti zeiden de Middeleeuwse theologen. Het eindige wordt hier niet gerechtvaardigd, maar „ten toon gesteld” in zijn voorbijgaandheid.

Het „zijn” gods is zelfbewustzijn. Maar dat komt toch alleen via-via tot stand in het „wereld”proces. Deus nescit se — god kent zichzelf niet — tenzij door bemiddeling van de denkende mens. Door Christus' dood zijn zich-opheffen, konden zijn vrienden de idee, god vatten en daarna een gemeente vormen. Een denkgemeenschap blijktbaar! Een getrooste gemeenschap. Want het kruis van deze wereld hindert niet; dat was haar door lijden en sterven van Christus getoond.

Dit is „evangelische geschiedenis”, en een leer-proces: de éénwording van god en mens is een zich eeuwig herhalend gebeuren: dat is de zondag van het leven. Dan verheft de mens zich tot het eeuwige.

Daarnaast blijft de werkweek!

D. W. L. MILO — DALMALLY

MERKLAP

Omstreeks 1850 maakte een Schotse vrouw een merklap. Dat was niets bijzonders. Behalve dan, dat de meeste vrouwen al op meisjesleeftijd haar merklappen borduurden. Als volwassenen hadden ze belangrijker dingen te doen dan examenstukjes in nuttige en fraaie handwerken te leveren.

Maar deze vrouw, die wellicht als jong meisje haar merklappen onder leiding van moeder had gemaakt, had omstreeks 1850 niets beters te doen. Bovendien: wat ze als jong meisje aan teksten en spreuken had geborduurd was haar door moeder ingegeven of voorgedaan; wat zij op rijpe leeftijd heeft geborduurd was een boodschap, die uit haar eigen hart opkwam en die mede voor u is bedoeld.

In de vorm is ze sterk traditioneel gebonden: model, stof, garen en lettersoort zijn, zoals er twaalf in een dozijn gingen. Bovendien betekent merklap: voorbeeld. De lap wordt gemaakt náár een voorbeeld — wil ook tót voorbeeld dienen aan anderen, is een voor-beeldig werkstukje.

Maar naar de geïllustreerde tekst te oordelen was deze vrouw sterk persoonlijk. Ze week af van elk bestaand voorbeeld, van alles wat ondelijk, betamelijk en wellevend was. Ze was zo persoonlijk, dat haar merklap tot een voorbeeldige geloofsbelijdenis is geworden; tot een schreeuw uit de diepte, een juichkreet naar den hoge.

Deze vrouw was veroordeeld tot levenslange eenzame opsluiting. Vraag niet naar de oorzaak — die vermeldt ze niet. Wie eigen hart kent, kan zelf wel enkele dingen noemen, waartoe hij in staat zou zijn en waarmee een mens omstreeks 1850 levenslang had kunnen krijgen. Vandaag moet je wel monsterachtige dingen doen om voor zo iets in aanmerking te komen; in die tijd echter, de Victoriaanse tijd van ingetogenheid,

fatsoen en zelfgenoegzaamheid, lag levenslang heel wat dichterbij 's rechters hand.

Heeft ze een tirannieke echtgenoot vergiftigd? Heeft ze een kind-zonder-toekomst verduisterd? Welk typisch vrouwelijk misdrijf kan ze op haar geweten hebben geladen? Maar stil, we zouden niet vragen naar haar verleden. Ze heeft net niet de doodstraf gekregen — al lag levenslange eenzame opsluiting daar vlak naast.

In elk geval blijkt uit haar merklap duidelijk, dat ze geen bruto karakter had. Ze is niet opstandig gebleven tegen de staffende maatschappij. Ze is ook niet murw geworden door de langdurige opsluiting. Ondanks haar isolement is ze zelfs typisch vrouwelijk gebleven: een beetje koket, een beetje preuts, een beetje nederig en ook... een beetje fleurig. Quod erat demonstrandum, hetgeen bewezen moet worden. Hier volgen dus tekst en vertaling van haar merklap.

—o—

Op grauw geworden linnen zijn de volgende woorden in kleine letters geborduurd:

I ENVY NOT VICTORIAS CROWN
ALL ALL HER GOLD IS VANITY
I AM HAPPIER IN MY LONELY CELL
THEN ANY QUEEN CAN BE
FOR GOLD NOR TREASURE HAVE I NONE
NO ONE ON EARTH TO CONVERSE WE
BUT I HAVE WHAT IS NOBLER STILL
THE KING OF QUEENS FOR COMPANY

DONE IN EXILE BY IMCK

Vertaald zou dat kunnen luiden: Ik ben niet afgunstig op de kroon van Victoria. (Want) al haar rijkdom is vergankelijk. Ik ben in mijn eenzame cel gelukkiger dan een koningin kan zijn. Want goud of schatten heb ik niet, geen mens op aarde om mee te praten — maar wat ik heb is nog meer: de koning der koningen houdt mij gezelschap. — Gemaakt in gevangenschap door I. Mc K.

—o—

M. R. VAN DEN BERG — LEIDEN

20). Hij weet dat we Hem liefhebben.

JEREMIA 18 : 1-12

Naar de pottenbakker

Jeremia krijgt van Jahweh de opdracht naar het huis van de pottenbakker te gaan. Vermoedelijk bevond dat huis zich buiten de muren van Jeruzalem, op een plek waar geschikte aarde aanwezig was. In ieder geval lag het huis lager dan de plaats waar Jeremia zich bevindt. Hij moet er naar af dalen (vs. 1). Dat wekt, mede gezien het verhaalde in Matth. 27 : 7, 8, de indruk, dat dit huis in het dal Hinnom gestaan heeft. Als je bij de pottenbakker bent, zegt de HERE, zal Ik daar meer van Me laten horen.

Als Jeremia bij het huis van de pottenbakker aankomt, is alles in vol bedrijf. Het atelier staat vol kruiken en potten, die staan te drogen of die al klaar zijn voor de verkoop. Ze zijn er in alle mogelijke vormen en formaten. Er zijn waterkruiken en oliekruiken, maar ook olielampjes en schotels en schalen.

In de hoek van het vertrek is iemand bezig klei geschikt te maken voor het gebruik door de pottenbakker. Eerst worden de steentjes eruit gezift. Dan wordt er een bepaalde hoeveelheid zand of gestampte schelpen aan toegevoegd. Daarna wordt er water overheen gegooit en het geheel wordt met de blote voeten gekneet totdat het een smeuge massa is.

Buiten stookt iemand het vuur hoop op onder de oven, waarin de potten gebakken moeten worden. Dat is een heet karwei, want in de oven moet een temperatuur bereikt worden van minstens 600° C. Aan de draaischijf zit de pottenbakker zelf. Met regelmatige bewegingen van zijn voeten brengt hij de schijf aan het draaien. En met zijn handen vormt hij uit een stuk klei een pot.

Kijken

Ik stel me zo voor dat iemand, als Jeremia het atelier binnenkomt, hem vraagt of hij een kruik of een pot wil kopen. Maar Jeremia schudt zijn hoofd. Ik kom alleen maar wat kijken, zegt hij.

Tja, wat moet hij anders doen,

nietwaar? Hij had alleen maar opdracht gekregen naar het huis van de pottenbakker te gaan. Daar zou de HERE hem zijn woorden doen horen. Zolang dat nog niet gebeurd is, zit er voor hem niets anders op dan maar wat rond te kijken.

Dat deed Jeremia dan ook. En terwijl hij staat te kijken, doet de pottenbakker zijn werk. Wanneer de man een pot klaar heeft, pakt hij een nieuw stuk klei en maakt hij weer een andere pot.

Dat mislukt ook wel eens, ziet Jeremia. Er gaat wel eens iets mis. Maar dan slaat de pottenbakker de mislukte pot weer in elkaar tot een klomp klei en begint hij opnieuw. Dan maakt hij er een nieuwe pot van, soms een heel ander model dan hij eerst van plan was.

Woord van Jahweh

Toen Jeremia zo een tijdje naar de pottenbakker had staan kijken, kwam inderdaad het Woord van Jahweh tot hem. Heb je wel gezien, Jeremia, vraagt de HERE, hoe de pottenbakker met klei en vormen en modellen speelt? Als een model waarmee hij bezig is, hem niet zint en niet aan zijn ver-

JEREMIA

God is meerder dan ons hart

Wat in de directie-kamer van ons leven gebrouwen wordt, kan niet zonder meer onze maatstaf zijn. Gelukkig is het wel zo, dat God door zijn Geest ons hart vernieuwen wil en zijn wetten in ons hart wil schrijven. Naarmate wij ons meer voor Gods Geest openstellen, gaat ons hart zuiverder reageren op wat God wil en komen er uit ons hart zuiverder directieven. Maar we zullen wel kritisch moeten blijven en wat er uit ons hart komt moeten blijven toetsen aan Gods Woord. En ook daarin zullen we wel eens mistasten. Want wie kan tenslotte zijn hart volkomen kennen?

Maar dan is er een grote troost. Ook al veroordeelt ons ons hart, God is groter dan ons hart en heeft kennis van alle dingen (1 Joh. 3 :

Zo, nu komt de vrouw ineens een stuk dicht bij u te staan. Enkele schrijffouten ziet u maar over 't hoofd. U weet nu dat ze verzoend is met haar harde lot. U weet ook dat ze verzoend is met de Koning der koningen. U weet dus, met een zuster te doen te hebben, die net als u heeft geleerd van genadebrood te leven. En voorts kunt u zich voorstellen dat zij, om dit punt te bereiken, wel op middelbare leeftijd moet zijn gekomen. Soberheid en eenzaamheid heeft ze ondergaan als straf. Maar ze heeft deze straf positief verwerkt, aanvaard. Ze ziet de soberheid en de eenzaamheid zelfs als voorwaarden voor haar geluk: om rijk te zijn in haar hemelse Vader, om de Heiland als gast te ontvangen!

Dan de naam van deze vrouw. Ze vermeldt haar naam aan het slot, zoals ieder dat op haar merklap deed. Die naam werd half geheim gehouden; niet alleen door haar omstandigheden, maar het vermelden van initialen was algemeen. En uit die weinige letters is nog al wat af te leiden. Bijvoorbeeld dat ze een Schotse was. Ze droeg de letters MC, dat is Mac, dat is „uit het geslacht van". Welk geslacht? Dat kan MacKinnon zijn geweest, maar even goed MacKeith of MacKellaig of MacKerras. Waar ze zich beperkt tot MacK zou ik het meest voelen voor MacKay (ook MacKee), een naam, die met deze letters reeds is uitgesproken; ook een naam, die in Nederland algemeen bekend is.

Haar voornaam? Alleen de I is gegeven en er zijn hier maar heel weinig meisjesnamen, die met een I beginnen. Aan Iseabal (Izebel) wil ik niet denken. Zullen we Irene kiezen? Dat is een naam, die op innerlijke vrede wijst en hier niet onbekend is. Dan klinkt haar naam mooi: Irene MacKay. Ze kon hier vandaag rondlopen.

Het feit dat ze Mac heette betekent, dat ze tot een Schotse clan behoorde: dat haar familiegeschiedenis al eeuwen voor haar was geschreven. De Mac-Kay's stammen bijvoorbeeld uit een koninklijke familie in de dertiende en veertiende eeuw. Hun devies tussen haakjes is: manu forti, met de sterke hand. Ook die spreuk paste wonderlijk bij haar gegevens: heeft ze zich met sterke hand recht verschaft? Of heeft de sterke hand haar lot beslist? De aardse sterke hand, of de hemelse?

Er zijn nog wat gegevens, die u moet weten. In de rechterbenedenhoek heeft Irene een prentje geborduurd. Haar vrouwelijke ijdelheid, door geen levenslang isolement te onderdrukken, noopte haar een zelfportret te geven: een knap vrouwenfiguurtje, niet in gevangenskleren maar modieus gekleed. Haar entourage: u begrijpt dat vier lijntjes een

cel aangeven, twee tralievensters bevestigen dat. Verder bevat deze horizon een bedje, een tafel en een kastje. De emmer is kiesheidshalve weggelaten. In de plaats daarvan zijn een ketting en handboeien, symbool van gevangenschap, in een sierlijke boog aan de muur gehangen. En buiten de cel staat... een bloem geborduurd. Een bloemetje, dat u een traan kan kosten.

Want deze zuster, met een levenslang vonnis, had haar kansen op een moederschap verloren. Haar leven was gedooft: het voortbrengen en voeden van nieuw leven was binnen de cel niet mogelijk. Maar ze bleef geloven in nieuw leven, dat buiten haar cel kon bestaan. De buitenwereld betekende voor haar bloemen, een tuin, een paradijs.

—o—

Straf, zeggen geleerde boeken, dient verschillende doeleinden. Het algemeen rechtsbewustzijn moet er door hersteld worden. De delinquent moet gecorrigeerd worden. De maatschappij moet tegen misdadigers beschermd worden. Er moet een preventieve werking op anderen van uitgaan. Jawel — maar wat is er van terecht gekomen? Is een rechtsbewustzijn nog werkzaam wanneer niemand het misdrijf meer weet? Is de straf nog nuttig, wanneer de misdadigster duidelijk is gecorrigeerd? Heeft een maatschappij bescherming nodig tegen voorbeeldige misdadigers? Heeft haar geval anderen voor misdaad bewaard? Ik twijfel zowel aan het een als het ander. U ook?

Genoeg. We kunnen van Irene MacKay wat opsteken. Haar merklap is een exemplaar, een voorbeeld. Toen haar bronnen opdroogden werd zij tot een fontein van levend water; want bij U Heer, was haar levensbron. Toen haar stem brak bleef zij voor ons spreken, nadat ze gestorven was. En als wij haar voorbeeld volgen zijn de kinderen van deze eenzame meer dan die van een vruchtbare moeder.

Tenslotte de datum, omstreeks 1850. De merklap is in veiling gebracht, een dezer dagen. Een nieuwsgierig gegadigde had de achterkant van het stuk geopend en een stuk krant uit 1853 ontdekt: dat moet de datum zijn, waarop de merklap in een grove mahoniehouten lijst is geborgen. En als u denkt, dat ik het kostbare kleinood heb kunnen bemachtigen moet ik u, evenals mezelf, teleurstellen. Hoewel ik er hardnekkig op heb geboden, meer dan verantwoord was, bleek op de veiling een andere gek te zitten, die nog één keer boven mij uit bood...

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

tot Jeremia. Kijk maar naar de pottenbakker. Als hij met een klomp klei begint, heeft hij een bepaald model in zijn hoofd. Dan denkt hij: zo ga ik het maken. Maar als het op de een of andere manier fout gaat, zit hij niet aan dat model vast. Natuurlijk niet. De priesters en leiders van het volk hebben op dit punt niet aan mijn bedoelingen beantwoordt en een heel andere kant uitgegaan is dan mijn bedoeling was, is het niet zo, dat Ik wel vrede moest blijven geven omdat Ik dat nu eenmaal beloofd heb. Wie dat denkt, vergeet dat mijn beloften van vrede in nauw verband staan met de houding van het volk en gebonden zijn aan de voorwaarde van geloof en bekering. Wanneer er geen geloof is, wanneer het volk niet in mijn wegen wandelt, is er geen vrede voor hen.

Blauwdruk

En dan geeft de HERE a.h.w. een blauwdruk van zijn manier van handelen met de mensen. Hij zegt: mijn beloften en oordeelsaankondigingen zijn altijd conditioneel, voorwaardelijk. Ze zijn nooit absoluut. Het ene ogenblik doe Ik

over een volk en een koninkrijk de uitspraak, dat Ik het zal uitrukken en afbreken en verdelgen.

Natuurlijk meent Jahweh dat echt. Het is geen spelletje van Hem. Als Hij zoiets zegt, is Hij het echt van plan. Dan heeft het geen zin te denken: het zal nog wel meevallen, want de soep wordt nooit zo heet gegeten als ze wordt opgediend. Wie dat denkt, begaat een fatale vergissing. En hij zal ondervinden dat het niet meevalt. Uitrukken is bij Jahweh echt uitrukken en verdelgen verdelgen.

Maar hoewel zo'n uitspraak van Jahweh voor honderd procent serieus is, is ze niet absoluut en geen onvermijdelijk noodlot. Want, gaat de HERE verder, wanneer dat volk waarover Ik die uitspraak deed, zich bekeert van zijn boosheid, zal Ik berouw hebben over het kwaad dat Ik hun dacht aan te doen. Dan kom Ik erop terug en laat Ik het niet doorgaan.

En het omgekeerde is ook het geval. Als Ik over een volk en een koninkrijk de uitspraak doe, dat Ik het zal bouwen en planten, is dat ook echt gemeend. Zo'n belofte is geen zoethoudertje. De beloften van de HERE hebben niet het karakter van beloften van zoveel politici, die prachtige dingen

beloven om bij de mensen in een goed blaadje te komen en om aan de macht te komen, maar die hun beloften nooit inlossen en dat soms ook nooit van plan geweest zijn. Zo zijn de beloften van Jahweh niet. Hij belooft geen dingen die Hij niet kan of wil waarmaken. Maar niemand moet menen, dat wat de HERE beloofd heeft, DUS ook gebeuren zal. Want dat automatisme kent de bijbel niet. Als dat volk en dat koninkrijk waarvan Ik gezegd heb, dat Ik het zal bouwen, doet wat kwaad is in mijn ogen, zal Ik berouw hebben over het goede waarmee Ik had gezegd hun te zullen weldoen.

Diakenen !

denkt U aan 29 oktober ?

Het wordt dan een belangrijke konferentie in Barendrecht.

wachtingen beantwoordt, blijft hij er niet aan prutsen. Dan blijft hij niet eindeloos proberen er toch nog iets van te maken, maar dan slaat hij het model in elkaar tot een klomp klei en maakt hij er gewoon iets anders van. De pottenbakker zit niet vast aan het model dat hij in zijn hoofd had en dat hij wilde maken. Er zijn wel meer mogelijkheden dan dat ene model. Zo is het bij Mij ook, zegt Jahweh. Israël is in mijn handen als een klomp klei in de handen van een pottenbakker. Ik heb inderdaad aan dit volk mijn beloften gegeven en gezegd dat Ik het zou zegenen. De priesters en valse profeten gingen daarvan uit. Ze zeiden: vrede, vrede! Ons kan niets gebeuren. Jahweh heeft het beloofd. Hij kan er niet meer onderuit. Hij zit eraan vast. Maar zo is het niet, zegt de HERE

C. VEENHOF — KAMPEN

Persschouw

Onze Koningin

Het is een algemeen bekend feit dat de nieuwsmidia — 80% van de medewerkers ervan is „links” of „ultra-links” — hun uiterste best doen koningin Juliana en het Oranjestad zo veel mogelijk buiten het nieuws te houden.

Alleen tijdens de Lockheed-affaire vloegen velen er als hyena's op af! Wat toen soms geschreven er gezegd werd verdient vaak maar één predicaat: schofterig. Wat de VPRO in enkele uitzendingen spuide — ik denk aan wat de brutale communistische journalist Klinkenberg daarin uitbracht — was nog vriezer.

Natuurlijk is kritiek op wat leden van ons Vorstenhuis misdoen geoorloofd en zelfs *verplicht*! Maar het is heel wat anders als die berichtgeving doordrenkt is van leedvermaak, om niet te zeggen haat, en ze ten doel heeft de monarchie in discredit te brengen.

Heel velen zullen in deze dagen gedacht hebben aan, en naar ik hoop ook gebeden, voor onze koningin, die in deze beschamende kabinetscrisis zo'n ontzaglijk zware taak heeft. Er wordt in de dagbladen daarover maar weinig geschreven. Ik krijg er elke dag vijf onder ogen dus ik kan er een beetje over oordelen!

In „De Telegraaf” las ik het volgende stuk van de parlementaire medewerker, dat ik onze lezers niet wil onthouden.

Koningin Juliana heeft op alle bij de kabinetscrisis betrokken toppolitici, die bij herhaling advies aan haar hebben moeten uitbrengen, grote indruk gemaakt door haar opmerkelijke deskundigheid en inzicht.

De Koningin blijkt niet alleen perfect op de hoogte te zijn van de gecompliceerde politieke verhoudingen, maar zij kent ook de inhoud van de aan de orde zijnde kwesties tot in de kleinste details. Dat is ook deze keer weer gebleken: ten aanzien van de toch uiterst moeilijke abortuskwestie werd koningin Juliana geschraagd door een zoveel omvattende feitenkennis, dat zij de adviserende politici heeft ondervraagd „met uitzonderlijke scherpzinnigheid en een diepgaand analytisch vermogen”, zoals een van hen het omschrijft.

Traditie

Deze en andere bewonderende uitingen aan het adres van koningin Juliana kunnen overigens niet gemakkelijk aan de openbaarheid worden prijsgegeven. Het is immers traditie, dat de bijdrage van de Koningin aan de oplossing van een kabinetscrisis zoveel mogelijk in ne-

len gehuld blijft. Reden waarom de politici er officieel het zwijgen toe doen als er naar de rol van de Koningin wordt geïnformeerd.

Dat zij haar werk zo op de achtergrond doet, houdt bepaald niet in, zoals velen wellicht ten onrechte menen, dat de functie van koningin Juliana in dit opzicht slechts „representatief” zou zijn. Haar betrokkenheid bij de nu aan de gang zijnde politieke crisis reikt bepaald veel verder.

Zelfstandig beslissen

„De invloed van de Koningin hierbij moet echt niet worden onderschat. Zij laat zich weliswaar door een uitgelezen schare van deskundigen op de hoogte brengen van alle ontwikkelingen, maar zij beslist, op grond van deze adviezen, uiteindelijk geheel zelfstandig. Het spreekt daarbij vanzelf, gezien de staatsrechtelijke verhoudingen tussen de Koningin en de volksvertegenwoordiging, dat zij daarbij binnen de grenzen blijft, die in de adviezen liggen opgesloten. Dat laat haar echter in een groot aantal gevallen toch een zeer ruime marge voor haar zelfstandige besluit”, aldus een van de Haagse heren, die meer dan eens gesprekken met de Koningin hebben mogen voeren.

Hoever deze invloed reikt, is ook nu weer naar voren gekomen bij de aanstelling van dr. G. Veringa tot informateur.

Koningin Juliana had immers te maken met een aantal onderling sterk verschillende adviezen, waaruit allerm minst een duidelijke voorkeur van een parlementaire meerderheid viel af te leiden.

Verrassing

Dat de keus van de Koningin — in grote voortvarendheid binnen een paar uur bepaald — tenslotte viel op een informateurschap van dr. Veringa, was voor de meeste insiders dan ook een grote verrassing. Velen, ook binnen het CDA, hadden er stellig op gerekend, dat de Koningin, als zij de voorstellen van mr. A. A. M. van Agt al zou opvolgen, dan in ieder geval haar voorkeur zou hebben uitgesproken voor de tweede man op Van Agt's verlanglijstje: de minister van Binnenlandse Zaken, mr. De Gaay Fortman.

Ook had lang niet iedereen verwacht, dat de opdracht aan dr. Veringa zo ruim zou zijn, dat het hem zelfs veroorlooft eventueel een minderheidskabinet op de been te helpen.

De manier waarop koningin Juliana gebruik maakt van de vrijheid die zij in dit opzicht geniet, wordt in politiek Den Haag met algemeen respect bekeken.

„Zij kwijt zich uiterst gewetensvol en nauwgezet van haar taak en ze laat ons, gedurende de tijd dat we bij haar zijn, nauwelijks enig respijt om op adem te komen in een weloverwogen en bijzonder te zakekundige ondervraging”, meldt een van haar gesprekspartners.

Bijpraten

„De majesteit”, zoals zij in Haagse kringen gemeenzaam wordt genoemd, komt echt niet alleen in touw als er een crisis is uitgebroken. Wekelijks komt de minister-president bijpraten, waarbij de Koningin diepgaand op alle actuele kwesties wenst in te gaan. Daarnaast laat zij zich ook nog periodiek door de afzonderlijke ministers informeren over de specifieke aangelegenheden, die hun portefeuille betreffen.

Het vleiende oordeel over de kwaliteiten van de Koningin is van een opmerkelijke eensgezinde schare aanhangers, ook in kringen van traditioneel minder monarchistisch ingestelde partijen, toegedaan. „Vermoedelijk zouden veel politici uit alle partijen een voorbeeld kunnen nemen aan de terzakekundigheid, de geïnformeerdeheid en het inzicht van de Koningin”, aldus een onverholen waarderende vaststelling uit socialistische kring.

Op de vingers getikt

Politici die, in tegenstelling tot de Koningin, hun zaakjes niet blijken te kennen, hebben het in hun onderhoud met haar vaak niet gemakkelijk.

„De Koningin weet je met zeer grote scherpzinnigheid te confronteren met alle kwesties van de voorstellen die je aan haar voorlegt. Je moet dan werkelijk heel stevig in je schoenen staan, anders loop je het risico dat je op subtiële wijze op

P. C. VAN WIJK — ZALTBOMMEL

Terloops...

Over gemengde jeugdverenigingen...

(2)

De vorige keer wees ik op een in 1958 verschenen brochure waarin met een beroep op de bijbel werd getracht het bestaan van gemengde verenigingen te veroorzaken.

Dat echter niet alleen. Vanuit een machtspositie werd het toen zo gezegd: „het bestaan van twee organisaties... kan niet in discussie komen, zolang wij ons laten normeren door het Woord Gods inzake de gegeven plaats en roeping van onze jongens en meisjes in het scheppingsplan en het herscheppingsplan van de Vader (blz. 18). De toenmalige voorzitter van de jongensbond, Ds J. A. Vink, zei hiervan: „Geen „principeën-reiterei”, met alle boven-schriftuurlijke bindingen die daaraan verbonden zijn...” (C.J.B. 20 juni 1958).

Ds Nijenhuis mag wat mij betreft zijn verzuchting slaken, maar als hij in de lijn van Prof. Kamphuis wil blijven, moet hij bedenken dat zijn mening eigenlijk het enig mogelijke aanduidt. Zo was het althans anno domini 1958.

Ds H. J. van der Kwast schreef in de Kerkbode voor Noord- en Zuid-Holland enkele weken geleden dat hij zich herinnert „dat er lang geleden ook al eens wat te doen is geweest over gemengde verenigingen”. Hij heeft gelijk; alleen het was niet „wat”, maar „heel wat”. En dat alles moet maar niet meer openbaar worden. De meesten van hen die van dat „heel wat” alles weten zijn kerkelijk „buiten verband” geraakt.

Als Ds T. Boersma van Zuidhorn er op wijst dat moet worden opgekomen voor „de eer en goede naam” van hen die de jongelingsbond in de zestiger jaren hebben geleid (Ned. Dagblad 25 juni '77), dan is dat een goede zaak. De strijd was overigens het hevigst in de vijftiger jaren. In die tijd werd aan de eer en goede naam van hen die het niet eens waren met het standpunt van de meisjesbond (= standpunt Prof. Kamphuis) weinig of niet gedacht. Ze werden openlijk beschuldigd van ontrouw aan de Vrijmaking, van het geven van verkeerde leiding en deze verdachtmakingen deden hun werk tot in de plaatselijke verenigingen toe.

Ds Nijenhuis vraagt zich af of hij „denken mag zoals hij denkt”. Nu, van mij mag dat. Maar de vraag in de jarenlange discussies rondom de g.v.'s was of je anders mocht denken dan Prof. Kamphuis en hen die het met hem eens waren. Het is iets om dankbaar voor te zijn dat althans op dit punt de gedachten in de „binnenverbandse” kerken zijn veranderd. Of meent Ds Nijenhuis — in na-

volging van Prof. Kamphuis — dat allen die het op dit punt niet met hem eens zijn, in feite „schriftuurlijke waarheden... disputabel (stellen)” en ontrouw zijn aan de Vrijmaking. Zo werd het toen — rondom 1958 — gesteld en een man als Ds Vink heeft hieronder geleden.

Ten diepste ging het toen om hetzelfde als later „rondom de open brief”, nl. de vraag van mijn oude vriend Nijenhuis of we leven in een vrije kerk of niet. Toen was dat niet het geval, vanuit machtsposities werden verdachtmakingen geuit, werden kerkbreuken min of meer aangekondigd, en dat alles onder het mom van schriftuurlijk denken en handelen.

Ds D. Zemel, destijds te Enschede, vroeg zich naar aanleiding van de verschijning van genoemde brochure in 1958 af, of met dergelijke discussies en verdachtmakingen het jeugdwerk werd gediend.

De vraag is ook vandaag aktueel. Zijn er geen andere vragen?

Zijn er geen andere zorgen?

Zijn er geen andere taken?

Ze zijn er en het is te hopen dat ze gezien worden. Opdat de jongens en meisjes in de „binnenverbandse” kerken niet meer worden vermoeid met allerlei schijn-vrome redeneringen, die ze de rechte kijk op hun roeping vandaag slechts kunnen ontnemen.

Want de nood is hoog.

Zowel buiten als binnen verband! En Gods Woord is voor allen hetzelfde.

Wat God in deze tijd vraagt, dat is een jeugd die strijdt...

Schijngevechten passen daar niet bij.

je vingers wordt getikt", aldus een andere beschrijving van de wijze van optreden van koningin Juliana.

Dat zij daarbij zelfs wel eens „streng” genoemd wordt, zal een oud-minister van Economische Zaken zich nog wel met pijnlijke scherpste herinneren. Hij moest koningin Juliana eens als invaller voor de afwezige minister van Buitenlandse Zaken, mr. Luns, de laatste stand van zaken uit de doeken doen. Hij stond echter met de mond vol tanden, toen de Koningin hem uitvoerig ondervroeg over detailkwesties in verband met de Nederlandse ambassades in het buitenland. Dat kwam hem prompt op een flink standje te staan.

Ik schrijf deze Persschouw de dag na de „Prinsjesdag”.

Van iedere actiegroep, al is die nog zo onbenullig, krijgen we uitvoerige reportage. Maar van wat ná de opening der Staten-Generaal in Den Haag te zien en te horen was nagenoeg niets.

Zo worden wij door radio- en t.v.-mensen geringeloorde.

En dan praat men nog over „pluriforme democratie!”

De Vredeskrant 1977

De „vredeskrant” van dit jaar behoort weer tot het verleden. De krant van die week is in een opslag van 2½ miljoen exemplaren over het land verspreid. Ds Poort, een bekend legerpredikant, schreef er het volgende artikel over:

Als ik in dit artikel kritiek lever op de inhoud van deze „Vredeskrant”, dan is dat niet alleen bedoeld als een persoonlijke, hartgrondige expectatie, maar zeker ook als een tegenwicht dat ik bieden wil aan de vele jongeren die de „Vredeskrant” op de een of andere manier onder ogen zullen krijgen of er door vrienden en vriendinnen over horen praten. Echter hoop ik door dit artikel tevens het IKV zelf te helpen aan een bezinning die mijns inziens brood- en broodnodig is en die de letter „K” in dat IKV (meer) inhoud en gestalte geven zal. In de eerste plaats spijt het mij dan, dat de formulering van de afzender wel zeer onzorgvuldig is. Als afzender (als „verantwoordelijken”) staat namelijk o.a. de Ned. Herv. Kerk genoemd. Daardoor zou men veronderstellen, dat de gehele Ned. Herv. Kerk (samen met de RK en de Geref. Kerken, om er maar een paar te noemen) zich verantwoordelijk voor deze krant verklaart. Dat is echter onjuist. Zelfs de Sectie Kerk en Krijgsmacht was van de inhoud van dit blad niet op de hoogte. Hoe kan men dan toch zwart op wit verklaren dat „de” Ned. Herv. Kerk hier achter staat? Dat is zeer onzorgvuldig. En daardoor misleidend.

Onjuist moet ik vaak ook wel de inhoud noemen. Om een voorbeeld te nemen: de aalmoezenier H. Brautigam noemt het leger (ons leger, wel te verstaan) zonder meer een „geweldsorganisatie” (pag. 12). Ik teken daar protest tegen aan. Wij hebben een Minister van Defensie en niet van Agressie van Geweld. Wij hebben een leger en een luchtmacht en een marine en wij hebben zelfs een NAVO niet om geweld te organiseren, maar om (eventueel) geweld te barricaderen, te blokkeren, tegen te gaan. Door op die wijze te schrijven zoals

deze aalmoezenier dat doet, wordt het slechte sprookje weer voedsel gegeven dat de dienstplichtige „opgeleid wordt tot moordenaar”.

Juister ware het (zeker vanuit de Geestelijke Verzorging!) die soldaat eindelijk eens een riem onder het hart te steken en hem in zijn dienstverrichting te motiveren door te vertellen dat hij opgeleid wordt om moord te voorkómen! Moord op mensen, maar ook moord op vrijheid van geweten en van meningsuiting, moord niet in de laatste plaats op het volgen van Christus in plaats van „de Partij”. Dan tref ik in deze krant ook veel onbillijkheden aan, met name ten aanzien van de christen-militair, om het even of zij beroeps of dienstplichtig zijn. Zonder ook maar een enkele uitzondering worden de militairen hier in caricatuur gebracht. Nooit serieus genomen. Een militair schijnt in de ogen van de redactie van de Vredeskrant qualitate qua een militarist te zijn. Onbillijk is dat. Zowel in de (spottende) tekeningen als in het artikel van W. Ramaker komt dat schrijnend tot uiting. Is men vergeten, dat de militair de man is die bereid moet zijn met inzet van eigen leven de vrijheid van anderen te verdedigen? Ramaker, in een flauw verhaal over 1981 (domweg fantasie) stelt ons dan ook het 17-jarig meisje Simone ten voorbeeld (dat de problematiek oorlog en vrede volkomen begrijpt) tegenover de militair die er niets van begrijpt en „sterrenophalend doorliep”.

Dergelijke caricaturen van de militair zijn bijzonder onbillijk en aan dergelijke voorlichting „namens de Kerken” is bepaald geen behoefte.

Ten vierde signaleer ik met klem de grote onvoorzichtigheid die men hier begaat door de vrede, zoals die wij tot nu toe sedert 1945 hebben, in gevaar te brengen. Het motto van de Vredesweek namelijk is: „Help de kernwapens de wereld uit, te beginnen in Nederland”. Dat is dus een pleidooi voor eenzijdige ontwapening.

Als staatsburger houd ik dan mijn hart vast. Ik herinner mij namelijk soortgelijke geluiden uit 1939... En ik weet me ook te herinneren uit het Kamp Dachau, dat daar geschreven staat: „Wie zich het jongste verleden niet wenst te herinneren is rijp het allemaal weer opnieuw mee te moeten maken”.

Deze onvoorzichtigheid is ongetwijfeld voor een niet gering deel het gevolg van ongehoorzaamheid. Ongehoorzaamheid aan de Bijbel, wel te verstaan. En dat is een kwalijke zaak voor een Vredesberaad, dat zich „interkerkelijk” noemt (vele kerkgenootschappen doen aan dit Beraad dan ook niet mee!) Men is duidelijk ongehoorzaam aan de Bijbelse verkondiging dat de mens geneigd is zijn naaste te haten. Met de zonde wordt geen rekening gehouden. Bekeering wordt dan ook als eis niet gesteld. Ontwapening wat kernwapens betreft zal voldoende zijn. De mens wil het goede... dat is in wezen de onmiskenbare, humanistische ondergrond van alle artikelen. Het zou zonder twijfel ook de „verantwoordelijkheid” van het Humanistisch Verbond kunnen verwerven. En dat ik hier niets aan het suggereren of insinueren ben moge blijken uit pagina 12 van de krant zelf, waar in niet mis te verstane taal wordt gesteld, dat opmerkingen als „de mens is nu eenmaal slecht (met een beroep op de bijbel)... eenzijdig, partijdig en zelfs uiterst gevaarlijk” zijn.

Vervolgens moet ik noemen de onvolledigheid die ik aantrof in deze krant. Want ik lees dan wel over de vrede tussen alle mensen (die blijkbaar via verwijdering van kernwapens tot stand

kan worden gebracht), maar niet over de vrede met God door het verzoenend Bloed van Jezus Christus. Over die vrede geen woord. Waarschijnlijk is dat toe te schrijven aan het bedenkelijke feit, dat als laatste doelstelling voor het IKV geldt de leefbaarheid voor mensen hier op aarde, terwijl als laatste doel door de Bijbel wordt aangewezen het „altijd met de Heere” zijn. Niet „dood of leven” is daar het grote vraagstuk, maar „tegen of voor Jezus Christus”. Voor die laatste keus wordt niemand in deze krant gesteld. Wel voor de eerste. Dat noem ik op zijn minst onvolledig. Ik vrees zelfs, dat door het IKV het eerste met het laatste vereenzelvigd wordt, geïdentificeerd. Zodat wie voor Christus is, voor ontwapening is en dat wie tegen (eenzijdige kern-bewapening is daarmee ook tegen Christus is...

Ten laatste en ten zevende: de wijze waarop de Vredesweek van deze „Kerken” midden in de wereld van start zal gaan op zaterdag 17 september in Den Bosch, noem ik ronduit onzindelijk. Nadat prof. H. Berkhof de bijeenkomst „op temperatuur” zal gebracht hebben (ik citeer) zullen de kerkelijke functionarissen „met de buurt vrede vieren” en ook zal er de mogelijkheid zijn „de vredesmarkt te bezoeken en cabaretvoorstellingen bij te wonen...”

Het wordt tijd, dat allen die (in allerlei Kerken) van mening zijn dat het zo niet moet, de handen biddend en werkend in één slaan terwille van de vrede op aarde en in de ziel...

De hoogste tijd!

Ik zeg er twee dingen bij:

1e. Die vervloekte eenzijdige voorlichting!

2e. Toen men Solzjenitsyn vroeg: Wat denkt u van de bekende kreet: „Liever rood dan dood”? dacht hij een ogenblik na en zei toen: „Liever dood dan schurk”.

Boek-bespreking

Dr W. van 't Spijker,

Reformatie en geschiedenis.

Uitgave Oosterbaan & Le

Cointre B.V., Goes, 1977.

Dit boek handelt over de beschouwing van de geschiedenis. Het wil de lezer bij deze problematiek helpen door hem te laten zien wat het christelijk denken in dit opzicht in het verleden heeft gebracht (Verantwoording). Centraal staat hierbij de geschiedenisbeschrijving van de Reformatie, door de schrijver congeniaal geschetst. Maar eerst laat hij de Bijbel zelf aan het woord in Oud en Nieuw Testament en geeft hij aan wat vroegere christelijke denkers over de geschiedenis hebben gedacht: Irenaeus, Eusebius en Augustinus. Ook krijgt de ontsparing van het spiritualisme bij montanisten en Joachim van Fiore aandacht. Evenals de beschouwing van het humanisme, dat wezenlijk niet boven het antieke denken met zijn cyclische beschouwing van de geschiedenis is uitgekomen. Dan volgt als hoofdbestanddeel van het boek de reformatorische opvatting, waarbij de variatie tussen Luther en Calvijn niet

wordt voorbij gegaan en op het humanistische element bij Melanchton duidelijk wordt gewezen. Daarop volgt een indringende beschrijving van het chiliasme ten tijde van de Reformatie: spiritualisme, dat de christelijke toekomstverwachting saeculariseert en opsluit in de geschiedenis. Vervolgens komt dan de Reformatie als voorwerp van de geschiedenisbeoefening ter sprake. De schrijver laat daarbij zien hoe de Reformatie over zichzelf heeft gesproken, hoe Rooms-Katholieken dat hebben gedaan en doen en wat de Marxistische geschiedschrijving in dit opzicht presteert. Het vierde hoofdstuk geeft een opvatting in de tijd van de Verlichting weer, die dan van het historisme en tenslotte opvattingen over de geschiedenis binnen de oecumenische beweging. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de blijvende betekenis van de reformatorische geschiedenisbeschouwing.

Tot zover in grote lijnen de gang van dit boek, een in hoofdzaak historische studie dus, waarbij zorgvuldig uit de bronnen zelf is geput. De schrijver laat uit de historie het volgende zien: het loslaten van de absolute autoriteit van de Heilige Schrift (de canon), van de uniciteit van Christus' werk in het midden van de geschiedenis en van de rechte verhouding tussen Woord en Geest, welke drie elementen we in de Reformatie zuiver beleden vinden, leidt tot een historische beschouwing, waarin het blijvende in de geschiedenis verschaalt en het heil in de geschiedenis ondergaat in de weg van saecularisatie. Daartoe passeerden de revue Joachim van Fiore, Thomas Münzer, Semler, Lessing en Herder, het historisme van Troeltsch en de oecumenische beweging, om de voornaamsten te noemen.

Voor zijn duik in de geschiedenis heeft de auteur uiteraard een keuze moeten doen vanwege de grote hoeveelheid stof, die hier ter beschikking staat. Hij noemt die keus zelf: misschien willekeurig, omdat zij bepaald werd door het standpunt van een theoloog, die zich voornamelijk met de kerkgeschiedenis bezig houdt. Gezien dit standpunt is de keus echter zorgvuldig en doeltreffend. M.i. ligt hier de eigenlijke betekenis van dit boek. De besproken figuren en bewegingen laten duidelijk zien, waar de geschiedenisopvatting op uitloopt, wanneer niet met de Reformatie de canon van de Schrift vastgehouden wordt en de uniciteit van Christus heilswerk wordt losgelaten: saecularisatie van de heilsoverwachting als een in de geschiedenis zich voltrekend gebeuren, tenslotte de verwerkelijking van het humanum in de tijd.

Maar dit duidelijk spreken van de geschiedenis, die dr Van 't Spijker beschrijft wordt alleen door het geloof verstaan. Objectieve historievorsing laat b.v. tegenover de Marxistische beschrijving van de geschiedenis der Reformatie inderdaad zien dat het geloof der Reformatoren de hen bewegende kracht is geweest. Maar dat dit geloof het ware, door de Heilige Geest gewerkte geloof is geweest, is en blijft een zaak van geloof. „Geloof staat tegenover ongeloof”, pag. 151, ook inzake de geschiedenisbeschrijving. Maar dit ongeloof is toch ook weer een geloof, zij het een afvallig geloof. Dat is de reden dat de strijd om de rechte beschouwing van de geschiedenis niet op het terrein van de wetenschap en met wetenschappelijke middelen tot een beslissing kan worden gebracht. We zullen nooit verder kunnen komen dan de religieuze drijfkrachten bloot te leggen, in casu de innerlijke tegenstrijdigheid van het humanistische grondmotief van natuur en vrijheid, met de gevolgen daarvan in de beschouwing der geschie-

denis: een wanhopige strijd tegen het relativisme.

Het boek van dr Van 't Spijker wil slechts een inleiding zijn. We zijn belangstellend naar het vervolg, waarin vermoedelijk „de dogmatische methode”, zoals hij het zelf in de Verantwoording noemt, ruimer plaats zal innemen, omdat zij voor zijn gevoel in dit boek te kort komt. Zeggen we teveel, wanneer we de mening uitspreken dat daarin de verhouding van openbaring en geschiedenis wel een centrale plaats zal innemen? We hopen hartelijk dat het dr Van 't Spijker gegeven zal worden het vervolg op dit boek spoedig het licht te doen zien.

Er zouden nog verschillende gegevens uit dit boek naar voren kunnen worden gebracht om tot lezing ervan te stimuleren. Ik wil volstaan met op twee te wijzen: In de Reformatie is tegenover Rome niet slechts de genade in geding, maar ook de *modus* van de bediening van het heil, pag. 132; de structuur van de kerk is in geding, pag. 134. En: Voor Calvijn gaat de zuivere prediking van de kerk spoedig verloren, wanneer er niet een kerkelijke orde omheen staat, die de reinheid van het kerkewerk beschermt. Dát liet hij Genève na: toen hij in de stad kwam werd er alleen nog maar gepredikt. Toen hij stierf was er een geordend leven in kerk en maatschappij, pag. 118. Om te overwegen. Tenslotte: dat bij dr Van 't Spijker de wetenschap zich niet verzelfstandigt tegenover het levende Woord van God wordt uit dit boek meer dan duidelijk!

G. Janssen, Nijverdal

Kerknieuws

Zwolle — Uit het Kort Verslag van de kerkeraadsvergadering (breed) van 12 september '77 vernamen wij het volgende: „— Op de vraag van de Evangelisatie Commissie of er in een bepaalde regelmaat 's zondagsavonds om 7 uur in de Zuiderkerk mag komen een evangelisatiekerkdienst, waarin zowel de wijze (en niet de inhoud) van preken als de liturgie (enige gezangen als b.v. met de Kerst en Goede Vrijdag) aangepast zullen zijn”, antwoordt de kerkeraad na wederom een langdurige bespreking, dat het aangepaste alleen hierin mag bestaan, dat in de prediking rekening gehouden zal worden met de gasten, maar dat daarbij het lerend en opbouwend karakter ten aanzien van de gemeente gehandhaafd dient te worden; dit houdt in: Geen aangepaste liturgie. Eventuele samenwerking met de Chr. Geref. Evangelisatie Commissie staat onze E.C. vrij, minus de Dienst met belangstellenden. Over dit laatste zal ons kerkeraadsmoderamen eerst met het Chr. Geref. moderamen samenspreken.”

Klassis Enschede/Zwolle — Op de klassikale vergadering van de kerken binnen het ressort Enschede-Zwolle, gehouden d.d. donderdag 22 sept. 1977, werd onderstaand ondertekeningsformulier voor proponenten ingevoerd, dat kandidaat Struik te Deventer als eerste van zijn handtekening voorzag:

ONDERTEKENINGSFORMULIER * * VOOR PROPONENTEN:

Wij, ondergetekenden, door de klassis Enschede-Zwolle van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt, Buiten Verband) in Nederland, toegelaten om te proporen in deze kerken, verklaren met onze ondertekening,

dat wij de Heilige Schrift aanvaardden als het onfeilbare, geïnspireerde Woord van God en als enige regel voor geloof en leven;

dat wij ons bij het proporen, in de eenheid van het ware geloof, trouw zullen houden aan de belijdenis der kerk, te weten de drie algemene belijdenissgeschriften en de drie formulieren van eenigheid;

en dat wij niets zullen leren dat daarmee in strijd is.

Volgen de namen en data.

Rektifikatie — In het persverslag van de vergadering der kerken in de regio Arnhem, gehouden op 7 sept. jl. te Arnhem, komt een onjuiste betiteling van het examen voor, dat de kandidaten Den Boer en Louwerse uit Apeldoorn aflegden. Het ging hier om een zogenaamd *praeparatoir* (voorbereidend) examen en niet om een zogenaamd *peremptoir* (beslissend) examen, dat een kandidaat in de theologie wordt afgenomen door de desbetreffende regionale vergadering om te worden toegelaten tot de Dienst van het Woord en van de Sakramenten.

Dankbaar berichten wij U dat
de HEERE ons
een zoon en broertje toevertrouwde

Jacob Johannes

We noemen hem

Jaap

P. Veldhuizen
B. Veldhuizen-Estie
Liselore

Spakenburg, 3 oktober 1977
Hoekstraat 42

Langerak-Nieuwpoort (Z.H.) School met de Bijbel

Het bestuur van de vereniging:
„Een school met de Bijbel”
te Langerak vraagt:

een tijdelijke onderwijzeres

m.i.v. november 1977, in verband met zwangerschapsverlof, kans op vaste aanstelling.

Voor klas 1 (speelleerklas)

Bij voorkeur Ned. Herv. (geref. bond), Chr. Geref., Geref. vrijgemaakt).

Langerak ligt in de Alblasserwaard — goede verbinding met Utrecht.

Inlichtingen en sollicitaties: H. de Wind, h.d.s., van Stolbergstraat 12, Langerak (Z.H.), tel. 01843-546 (privé) en 529 (school).

In zijn Heer en Heiland ontslapen
onze lieve vader en grootvader

Cornelis Jansen

weduwnaar van P. A. Hogeweg
eerder weduwnaar van G. Hesseling

op de leeftijd van 84 jaar.

2 Corinth 5:1

Bergschenhoek,
E. van Helden-Jansen
J. van Helden
Oosterhout (N.B.),
P. B. C. Cramer-Jansen
C. J. Cramer
Klerksdorp (Zuid-Afrika),
Ph. Jansen
R. Jansen-Waanders
en kleinkinderen

Doorn, 2 oktober 1977
Verpleegtehuis „Het Zonnehuis”,
Bergweg 2
Corr.-adres:
Reigerlaan 7, Bergschenhoek

De teraardebestelling is bepaald op
vrijdag 7 oktober 1977 op de Oude
Begraafplaats (Amersfoortseweg) te
Doorn om 11.45 uur.

Vertrek vanaf de Gereformeerde Kerk,
Kampweg te Doorn, om 11.30 uur.

Vooraf is er een samenkomen in de
Gereformeerde Kerk om 10.45 uur.

Gelegenheid tot condoleren na afloop
van de begrafenis in één van de zalen
van de Gereformeerde Kerk, Kampweg, Doorn.

Geen bloemen.

**STICHTING
VERENIGDE
UITVAARTFONDSEN
IN NEDERLAND**

ONZE STICHTING MAAKT GEEN WINST

Ze is een Stichting, welke de gemeenschap wil dienen en het algemeen belang bij haar maatschappelijk streven als uitgangspunt neemt.

Een zestig jaar ervaring stelt haar in staat u een compleet pakket verzekeringen aan te bieden, met als sterkste troef haar lage premies, die gedurende de gehele looptijd onveranderd blijven.

Tevens verzorgt zij begrafenissen (ook voor niet verzekerden.)

Voor inlichtingen kunt u zich wenden tot haar kantoor Enschede, Haaksbergerstraat 231 hoek Getfertsingel, telefoon 053-31 95 35 - 32 36 93.

Kantooruren 8.30-12.30 - 13.30-17.00 uur.

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker; Drs H. de Jong; Mr. dr J. Meulink; D. W. L. Milo; Ds E. R. Postma; Ds H. Smit
Adres van de Redactie:
Ds K. Muller, Riouwstraat 59, 1521 SC - Wormerveer
Tel. 075-282589.

Adres voor de rubriek Kerknieuws:
Ds O. Mooiweer, Volksparksingel 45, Enschede, tel. 053-310259

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”, Nooitgedacht 3, Zeist, tel. 03404 - 12452.
Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.

Abonnementenadministratie:

Merelhoven 273, Capelle a/d IJssel, tel. 010-504178

Abonnementsprijs:

f 35,— per jaar of f 18,50 per halfjaar.
Buitenland f 45,— per jaar of f 60,— per luchtpost.
Giro 40 49 45.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 dec. eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.